

Синявська Л. І., Мазур О. О.
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ УСНОЇ ІСТОРІЇ ПРИ ВИВЧЕННІ ТЕМИ «УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ОСТАРБАЙТЕРИ» У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ»

У статті аналізуються різні аспекти використання методу усної історії при вивченні шкільного курсу «Історія України» в 11-му класі. Зазначається, що залучення до усного інтерв'ювання учнів сприяє формуванню у них самостійного і невимушеного погляду на історичні події, виховує терпимість і толерантність, допомагає встановленню зв'язків між генераціями і пізнанню досвіду старших людей. Зроблено висновок про те, що задіяння молоді в усноісторичних проєктах може стати потужним знаряддям відходу від спадщини тоталітаризму, без чого неможлива побудова громадянського суспільства в нашій державі.

Ключові слова: метод, усна історія, метод усної історії.

Синявская Л. И., Мазур О. А. Использование метода устной истории при изучении темы «Украина в годы Второй мировой войны. Остарбайтеры» в школьном курсе «История Украины».

В статье анализируются разные аспекты использования метода устной истории при изучении школьного курса «История Украины» в 11-м классе. Отмечается, что привлечение к устному интервьюированию учащихся способствует формированию у них самостоятельной и непринужденной точки зрения на исторические события, воспитывает терпимость и толерантность, помогает установлению связей между поколениями и познанию опыта старших людей. Сделан вывод о том, что задействование молодежи в усноисторических проєктах может стать мощным орудием ухода от наследия тоталитаризма, без чего невозможно построение гражданского общества в нашей стране.

Ключевые слова: метод, устная история, метод устной истории.

Syniavska L. I., Masur O. A. Using the method of oral history in the study of the topic: «Ukraine during the Second World War, Ostarbeiters» in the school course «History of Ukraine».

This article analyzes the various aspects of the method of oral history in the study of school course «History of Ukraine» in the 11th grade. It is noted that the involvement of oral interviews of students promotes them independent and unconstrained view of historical events, brings tolerance, helps establish

connections between generations and cognition of experience of older people. It is concluded that the involvement of youth in the oral history project can be a powerful tool departure from the legacy of totalitarianism, which is indispensable in building a civil society in our country.

Key words: *method, oral history, oral history method.*

У сучасних умовах виникає нагальна необхідність відновлення та збереження історичної пам'яті, формування національної ідентичності та подолання спадщини тоталітаризму.

Загальнонаціональні історичні події, які сталися на території держави та закарбувалися в пам'яті багатьох поколінь, мають стати об'єднуючим чинником нації. Адже зі спільного розуміння минулого формується спільна проєкція майбутнього, що вкладається у формулу: «Немає пам'яті – немає ідентичності. Немає ідентичності — немає нації», зазначається у пояснювальній записці до програми для загальноосвітніх навчальних закладів «Історія України. 10-11 класи».

Сучасна методика викладання історії в школі має реагувати на світові пропозиції педагогів та використовувати нові інтерактивні методи навчання, які розвивають критичне мислення серед школярів. Серед таких варто відзначити метод усної історії.

Науковці звернули увагу на те, що свідчення різних осіб про одну й ту саму подію ілюструють неоднакове її сприймання представниками окремих вікових, етнічних і соціальних груп. Доволі часто збережена в індивідуальній пам'яті минувшина буває відмінною від офіційного дискурсу. Як зауважив один із теоретиків напряду Пол Томпсон, «усна історія кидає виклик загальноприйнятим міфам історії» [1].

Усну історію можна визначити як метод, за допомогою якого дослідник (у нашому вклали ученя) отримує нові знання. Завдяки усним повідомленням (свідченням) людей, колишніх учасників або свідків конкретної історичної події, їхнім індивідуальним переживанням (поглядам, переконанням), що стосуються конкретного історичного періоду чи процесу, збагачуються знання учня.

Усна історія не є окремою дисципліною, мова йде про дослідницький метод, що використовується для вивчення конкретного історичного феномена, учасники і свідки якого досі живі. Усна історія належить до універсальних методів, які застосовуються у різних гуманітарних сферах. Ця інтердисциплінарність є корисною для навчального процесу. За допомогою цього методу учні самостійно і невимушено формують свій погляд на історичні події. Вони усвідомлюють, що поруч з «великою історією» (політична історія), є історія соціальна, тобто життя «звичайних людей» на тлі великих історичних подій. Використання методів усної історії у школах не пов'язане з суворим дотриманням правил, а більш схильне до проведення

біографічних інтерв'ю, які у жодному разі не можуть повністю вичерпати ту чи іншу тему.

Ще одним важливим фактором застосування методу усної історії у шкільній практиці – це спілкування з членами сім'ї на конкретну історичну тему. Цей аспект, зрозуміло, не є обов'язковою вимогою, але в той же час, у більшості випадків, учні-інтерв'юери обирають свідком когось зі свого близького оточення.

Загалом можна констатувати, що використання методу біографічних інтерв'ю у шкільній практиці виконує кілька основних компетенцій, які є ключовими для освітнього процесу (які знання, навички та вміння учень повинен набути під час роботи над проектом) [2, с. 10].

Метод усної історії під час викладання новітньої історії (у тому випадку, якщо він представлений школярам у відповідній формі, враховуючи вік – когнітивний розвиток особистості; абстрактне мислення – психологію розвитку), сприяє досягненню цілей: у невимушеній формі мотивує школярів вивчати новітню історію (нові знання, крім обов'язкової інформації, яку учень отримує у школі); знайомить учнів з проблематикою новітньої історії та її аспектами, які не передбачені навчальним планом (наприклад, з другорядними гемами навчальної програми); учні можуть познайомитися з регіональною специфікою, історії (наприклад, революція у столиці могла проходити інакше, ніж у провінції); проект реалізується як у рамках стандартного навчання, так і, наприклад, під час історичного семінару або самостійної роботи учнів; школярі розуміють різницю між колективною та індивідуальною пам'яттю; відбуваються зустрічі з сучасниками подій; учні опановують й інші форми навчання, пошуку інформації (відвідування музею, архіву, спеціалізованої установи), крім звичного їм навчання за шкільною програмою; проект має цілий ряд міжпредметних зв'язків (у першу чергу йдеться про суспільні науки і медійне виховання), завдяки яким можна освоїти багато практичних навичок (робота з аудіо- та відеотехнікою) [2, с. 11].

Розвиток усної історії в нашій країні відбувався здебільшого у руслі вивчення подій травматичного характеру. Упродовж останніх двох десятиліть ключові позиції посідала проблематика Другої світової війни, насамперед дослідження тих людських груп, які в повоєнний період були «позбавлені власного голосу»: оstarбайтерів та в'язнів концентраційних таборів, чиї історії не зовсім уписувалися в офіційний радянський дискурс. Доволі часто такі ініціативи та їх фінансування походили від іноземних фондів і організацій [1].

Зокрема, у 2004 р. виходить збірник «Невигадане. Усні історії оstarбайтерів», який присвячений малодослідженій темі примусового використання праці мільйонів наших співвітчизників у нацистській Німеччині. Це цілком авторський проект, задуманий і здійснений доцентом Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна Гелінадою Грінченко. У 2006 р. «То була неволя...» Спогади та листи оstarбайтерів». До

збірника увійшли епістолярії воєнного часу, автобіографічні рукописи колишніх примусових робітників та їхні усні оповіді, записані впродовж 2003-2005 рр. співробітниками Інституту історії України НАМ України та Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.» [3, с. 12-13].

Водночас, у 2005–2006 рр. за ідеєю Німецького федерального фонду «Пам'ять і майбутнє» в Україні було реалізовано масштабний проект – записано понад 550 усних інтерв'ю колишніх оstarбайтерів. У 2006–2007-му «Дахау-форум» поширив на Україну дію міжнародної програми «Імена замість номерів. Книга пам'яті в'язнів концтабору Дахау», в межах якої старшокласники й студенти взяли 60 інтерв'ю в його колишніх в'язнів і написали їхні біографії [1].

Сучасні вчителі історії у більшості використовують документ як важливе історичне джерело, що допомагає конкретизувати і поглибити знання учнів, стимулює мислення та сприяє розвитку інтересу до історії. У роботі з текстовими джерелами вони акцентують увагу на їх інформаційній цінності. Більшість прийомів, які використовуються на уроках історії, коли учні звертаються до джерел, пов'язані зняттям інформації, ілюструванням тексту параграфу, а не з процесом дослідження [4, с. 4]. Вони здебільшого позбавлені індивідуальності, емоційності і фактологічна складова в них переважає над оцінною. Насамперед це первинні документи, які констатують факти, події, явища та відображають офіційну точку зору.

Використання методу усної історії у школі, переважно це інтерв'ю, дає можливість доторкнутися до історії окремої людської особистості, зануритися в епоху в якій вона жила, побачити індивіда, а не загальну статистичну одиницю. Водночас, це певна можливість зберегти свідчення безпосередніх учасників історичних подій, що забезпечує трансляцію системи цінностей від покоління до покоління та дає багатий матеріал для інших галузей історичної науки.

Розглянемо на прикладі конкретного матеріалу «Україна в роки Другої світової війни. Остарбайтери».

Історична довідка.

Варварське використання нацистською Німеччиною трудових ресурсів окупованих країн було необхідною умовою для продовження війни. Уже з самого початку агресії в Європі Третій рейх через збільшення чисельності Вермахту став відчувати брак робочих рук. Саме тому, захоплюючи ту чи іншу країну, нацисти проводили безперервні депортації до рейху фізично здорових чоловіків і жінок для використання їх як дешевої робочої сили. Після нападу Німеччини на Радянський Союз, об'єктом насильницької експлуатації стало й населення окупованої України.

Нацисти вивезли з України до Німеччини на каторжні роботи від 2,4 млн до 2,8 млн мирних громадян (переважно молоді), що становить майже 80% усіх депортованих нацистами людей з СРСР [5, с. 10].

Свідчення усної історії зібрані учнями.

Респондентка згадувала «До Німеччини мене і моїх односельців було відправлено в 1942 ., в началі мая, і занесла нас доля в Магдебург. Робили на фабриці... Мені було 15 років, а прийшлося пережити багато труднощів і страху. Всього описати не зможу – мені становиться погано, коли все згадую...

...Везли нас поїздом у товарних вагонах, їхали 13 днів... Приїхали у Магдебург... там нас розібрали по фабриках і заводах, а кого до бавурів [бауерів – сільських хазяїв]. Кормили тим, чого їм не шкода. Чого-чого, а бруква я наїлася... Хліба давали 150 грамів на день...

...Ніколи не думала, що останусь жива...» [6].

«Остарбайтером я стала у 14 років. Мене ввіймали і насильно вивезли в м. Карній. Працювала у сільському господарстві, полола на полі буряки, картоплю. Свою хазяйку, бачила лише один раз, тому про ставлення її до мене нічого сказати не можу. За роботу нам не платили. Вихідний день була неділя, ми просто плакали. Зв'язку з родиною не було. У Німеччині нас оточували старі баби і діди, які на нас просто не звертали уваги. Була у мене подружка Маня. Робили з нею усе разом, після війни дружили. Про події на фронті нам ніхто нічого не повідомляв, не знали ми нічого. Увесь час їди майже одну картоплю. Спочатку ходили у тому, що привезли з собою, а потім видали зелені піджаки і довбанки з дерева. Жили у жіночому лагері (Кесарня). Ніякої гігієни не було, взагалі не купалися. У всіх водилися воші та різноманітні інфекції. Дуже хотілось повернутися на Батьківщину. Визволили нас руські, привезли на Україну, а далі на попутках. Залишитись не хотіла. Якнайшвидше хотілось повернутися додому» [7].

«Мені було 14 років, коли дітей з дитячого будинку забирали всіх підряд. От і я потрапила. Працювати за кордон поїхала не добровільно, а заставили. Працювала грузчиком на залізниці м. Помбах. Дуже рідко бачили роботодавця, але відносився добре. Навіть хліб їли. За роботу не платили, за гроші і мови не було. Давали тільки хліб, шпинат і лушпиння. З одягу було довге плаття на голе тіло і туги (дерев'яне взуття). Вихідний день – неділя. Відпочивали в бараці за чотирма колючими дротами, один з яких був електричним. Спали всі разом. Купались в самій воді, і то дуже рідко. Можливості зв'язатися з родиною не мали. Про події на фронті ніхто нічого не знав. Місцеве населення не звертало на нас ніякої уваги. Страшенно хотілося на Батьківщину» [8].

Відтак, використання методу усної історії у школі, є дієвим дидактичним інструментом. Залучення до усного інтерв'ювання учнів виховує терпимість і толерантність у молодшого покоління. Це допомагає встановленню зв'язків між генераціями і якщо не передачі, то принаймні пізнанню досвіду старших

людей. В українському вимірі задіяння юнаків та дівчат в усноісторичних проектах може бути потужним знаряддям відходу від спадщини тоталітаризму, без чого неможлива побудова цивілізованого громадянського суспільства. Тож усна історія в цій ситуації, поза сумнівом, має шанс добре послужити на благо суспільства [1].

Матеріали статті акцентують увагу вчителів суспільних дисциплін на можливостях застосування усної історії як методу, що відкриває учням «інший» погляд на історію, що відрізняється від офіційних кліше, і того, як вона представлена в шкільних підручниках історії. Водночас, публікація дає можливість проаналізувати стратегії в організації та практичному використанні відеосвідчень, у професійній діяльності педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошин Ю. Голоси непочутих.: усна історія може стати потужним інструментом дерадянзації [Електронний ресурс] // Тиждень.ua. – 2012. —12 травня. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Hiostory/49805>.
2. Лебдушка Л., Волошин Ю. Жива історія – метод усної історії в школі. – Полтава : [Б. в.], 2016. – 28 с.
3. Пастушенко Т. Метод усної історії та усноісторичні дослідження в Україні // Історія України. –2010. –№ 17-18.–С. 10-15.
4. Герасим Н. Методичний практикум «Використання відеосвідчень у викладанні історії в школі» // Історія в рідній школі. –2016. – Ш 10. – С. 3-13.
5. Коваль М. В. Боротьба населення України проти фашистського рабства. — Київ : Наукова думка, 1979.–133 с.
6. Зі спогадів Віри Пантелеймонівни Легенької, с. Майданівка Звенигородського району Черкаської області. – Особистий архів Мазур О. О.
7. Зі спогадів Зінченко Марії Данилівни, с. Мельники Чигиринського району Черкаської області. – Особистий архів Синявської Л. І.
8. Зі спогадів Шевченко Ганни Федосіївни (19.01.1927 р. н.). – Архів Центру тендерних досліджень ЧНУ ім. Б. Хмельницького.